

CONSIDERAȚII PRIVIND TOPONIMIA ROMÂNESCĂ DE ORIGINE TRACO-DACICĂ

Eremia A. (Chișinău, Moldova)

Toponimia pruto-nistreană reprezintă un microsistem onimic care s-a format și a evoluat timp de secole și milenii în cadrul sistemului toponimic românesc general. Unitatea toponimiei românești din întreg spațiul dacoromân se manifestă sub toate aspectele limbii: etimologic, lexical, derivațional etc. Această unitate rezidă în comunitatea de factori de ordin general și particular: istorici, social-economici, geografici, psihologici. Aceleași evenimente, fenomene și stări din societate, aceleași condiții fizico-geografice și naturale, același mod de viață al oamenilor au generat apariția aceluiași tipuri și modele de nume topice. Acest ansamblu de nume de locuri și localități este aproape în totalitate de proveniență românească. Românești se consideră numele de locuri și localități create de o populație românească și formate pe baza lexicului și a mijloacelor derivative ale limbii române. Aceste nume alcătuiesc fondul principal al toponimiei basarabene (aproximativ 90 la sută), ele datând din perioade istorice diferite. Românești trebuie considerate și hidronimele preistorice moștenite de la populația autohtonă geto-dacă: *Dunăre, Nistru, Prut* ș.a.

În plan lingvistic, numele topice se disting din punct de vedere etimologic, lexical-semantic și structural-derivațional. Studiul etimologic stabilește originea, vechimea, procedeele și mijloacele de formare, evoluția toponimelor. Principalele formații onimice s-au suprapus în timp asemenea straturilor geologice din structura scoarței terestre. După A. Dauzat, numele de locuri sunt un fel de fosile ale geografiei umane, care se depun în straturi istorice, suprapuse asemenea sedimentelor succesive ale geologiei (Dauzat 1971, 13). Diversele categorii de nume topice poartă amprente epocilor în care au apărut, denotă particularitățile fizico-geografice și naturale ale locului de origine.

Cel mai vechi strat în toponimia românească îl constituie numele topice de origine traco-dacică. Aria lor de răspândire este cuprinsă în limitele spațiului de formare a limbii și poporului român, leagănul de cultură și civilizație daco-romană. Acest teritoriu a fost populat în antichitate de traco-daci, fiind succedați în timp de daco-romani și dacoromâni, românii vechi și de astăzi. El cuprindea provinciile romanizate ale Daciei, de la Tisa până la Nistru (în partea de sud a Basarabiei) și din Carpații Păduroși până în nordul Balcanilor. Drept mărturie sunt vestigiile arheologice, datele antropologice, informațiile și argumentele etnografice și lingvistice. Lingvistica, în special toponimia, dispune de un bogat arsenal de fapte și date, care confirmă prezența și continuitatea populației băștinașe în spațiul carpato-danubiano-pontic.

Tracii ocupau teritorii imense, de la Marea Neagră și Marea Egee spre vest – până la hotarul Macedoniei, spre nord – până la râul Pripet, iar spre est – până în preajma Mării Azov. Ei erau fărâmițați în numeroase triburi, care se confruntau între ele, dar care aveau aceleași datini și obiceiuri. Dacii și geții locuiau între Marea Neagră, munții Balcani, Tisa și până aproape de Nipru. Ei purtau nume

diferite, dar, după cum ne mărturisește și etnograful antic Strabo, „vorbeau aceeași limbă”(Strabo, 238-239). Numele *geți* este folosit mai des de autorii greci (*getae*), iar cel de *daci* apare de obicei la scriitorii romani (lat. *daci*). Și un nume, și altul se referă la aceeași populație, la geto-dacii din spațiul carpato-dunărean. Cu numele *geți* această populație apare menționată pentru prima dată în izvoarele grecești din sec. al V-lea î.Hr. (la Sofocle, Herodot). Numele *daci* îl găsim atestat abia în sec. I î. Hr. (la Iulius Cezar și apoi la istoricul roman Pompeius Tragus) (Cezar, cap.25).

Limba geto-dacă reprezintă un dialect al limbii trace. Traca, la rândul ei, făcea parte din marea familie de limbi indo-europene. Triburile trace locuiau în vecinătatea altor grupuri etnice indo-europene, strămoșii triburilor slave, baltice ș.a. De aici afinitățile și unele elemente de limbă comune, pe care le prezintă traca cu limbile slave și baltice.

În perioada prestatală, geto-dacii erau împărțiți în mai multe triburi (buri, apulii, succii ș.a.), fiecare trib având în frunte un șef militar. Sub conducerea lui Burebista, în prima jumătate a sec. I î. Hr., ia ființă statul sclavagist dac. La apogeul puterii sale Dacia ajunge în a doua jumătate a sec. I d. Hr., sub conducerea lui Decebal. Pe timpul lui Decebal au loc crâncenele războaie daco-romane (anii 86-89, 101-102, 105-106), care se sfârșesc cu cucerirea Daciei și transformarea ei în provincie romană (*Provincia Dacia*). Datorită colonizării în masă a provinciei, prin serviciul în armată, prin administrație și prin școli, populația băștinașă este în întregime asimilată, ea însușind limba latină și cultura romană. Limba geto-dacilor a dispărut în urma înlocuirii ei cu latina.

Reminiscențele de limbă geto-dacă sunt puține și în mare măsură nesigure (glose, nume proprii, inscripții). O deosebită importanță pentru studiul limbii geto-dace au numele proprii, aceasta pentru că inițial toate numele proprii au fost elemente lexicale obișnuite, nume comune, cuvinte ale graiului viu. Moștenite de la geto-daci sunt denumirile râurilor mari: *Dunărea, Nistru, Prut, Siret, Olt, Criș, Mureș, Argeș, Someș, Timiș, Tisa*. De aceeași origine sunt considerate și hidronimele *Buzău, Jiu, Motru, Lotru, Vedea* ș.a., precum și unele nume de localități, a căror proveniență geto-dacică a fost până nu demult contestată: *Abrud, Alpac, Arcuda, Gârvan, Mehadia, Oituz, Tapia, Turda* ș.a. (Istoria limbii române 1969, 356-362; Cihodaru 1973; Poghirc 1974, 36-47; Frățilă 2002, 1-48).

Dintre toponimele antice din estul traco-romaniei s-au bucurat de etimologii plauzibile hidronimele *Dunărea* și *Nistru*. Mai întâi hidronimele *Dunărea* și *Nistru* au fost interpretate ca fiind compuse din radicalul scito-sarmatic *dan-/tan-* și un alt element. Vasile Pârvan îl deduce pe *Dunărea* din *dan-* cu sufixul dacic *-ris* (Pârvan, 1-31). A. Sobolevski și N. Drăganu văd în al doilea component al lui *Nistru* cuvântul de origine indo-europeană (*i)stru*, care ar fi însemnat „curent de apă”, „râu” (Соболевский 1927, 252, 265, 275; Drăganu 1933, 574-581).

Lingvistul rus explică numele *Niprului (Dnepr)* prin sarmatul *dana* și elementul *-ipr (-ibr)*, care ar putea fi un nume propriu (topic) de tipul lui *Ibr* (râu în regiunea Volân). E foarte posibil ca radicalul *dan-/tan-/don-* să-l prezinte la origine și numele de râuri *Nipru* (antic. *Danapris, Danaper*) și *Don* (antic. *Tanais*), aceasta dacă ținem cont de faptul că triburile tracilor au populat și teritoriile de la răsărit de Nistru, încă în sec. al VII-lea î. Hr., ceea ce ar sugera în ultimă instanță

originea tragică a hidronimelor în discuție. Despre existența triburilor trace în spațiul de la est de Nistru mărturisesc sursele narative din primele secole de după Hristos. Claudiu Ptolemeu menționează că „litoralul de la delta Dunării și până la gurile râului Boristene (Nipru), precum și regiunile din interiorul continentului până la râul Hierasos (Siret) erau ocupate de garpi (carpi), iar mai jos de ei locuiau tirageții (Ptolemeu, III, 5, 6 și urm.).

Cu siguranță, *Dunărea* reproduce forma traco-dacică *Donare* (*Donaris*), având la bază radicalul indo-european *dan-* „râu”, elementul final *-re* (*-ris*) fiind considerat un sufix geto-dacic. Pentru cuvântul etimon să se compare: v. ind. *dhana* „apă”, „râu”, v. iran. *dana* „râu”, scit. *dan* „râu”, *don* „apă”, „râu”. În documentele vechi hidronimul apare menționat cu formele: lat. *Danuvius*, *Danubius*, v. slav. *Дунав*, *Дунави*, bulg. *Дунавъ*, rus. *Дунай*. În sprijinul originii autohtone, cu vechiul radical indo-european la baza denumirii, vine și explicația lui Gh. Ivănescu: *Dunăre* conține tema preindo-europeană (iafetică) *dhen* „curent de apă”, „râu” (Ivănescu 1958, 125-136).

Cel de-al doilea component al hidronimului *Nistru* ar putea fi cuvântul de origine indo-europeană *isro*, explicat prin „a curge, a năvăli”. Deci *Nistru* ar însemna „râul Istru” sau „râu care curge repede”. Din indo-europeanul *isro* (prin transformarea grupului fonetic *sr* în *str* în limba tracă) este dedus numele străvechi al cursului inferior al Dunării – *Istra* (gr. *Istros*, lat. *Ister*). Radicalul etimonului discutat poate fi recunoscut în verbul din limba greacă *rheo* „a curge”, în substantivul german *Strom* „curent” (de aici denumirea curentului marin din partea nordică a Oceanului Atlantic – *Golfstrom*), în termenii entopici din limbile slave: rus. și bulg. *струя* „șuvoi, curent de apă”, pol. *strumien* „pârâu, râuleț”. Cu *Istra* par să fie înrudite etimologic hidronimele: bulg. *Струма* (*Стримон*), ucr. *Strii* (afinenți ai Prutului și Pripetului). În izvoarele antice și medievale hidronimul apare cu formele: lat. *Danaster*, *Danastris*, protoslav. *Дньѣстръ*, v. rus. *Дньѣстръ*. În graiul viu al populației românești din localitățile nistrene numele circulă cu forma *Nestru*. Aceasta, sub aspect fonetic, reproduce denumirea protoslavă *Дньѣстръ* sau vechea rusă *Дньѣстръ*, preluată de strămoșii noștri romanici și păstrată din generație în generație până astăzi. Iată încă o mărturie a vechimii și continuității românilor la Nistru din cele mai vechi timpuri.

Varianta *Nistru* prezintă tratamentul fonetic *e > i*, specific limbii ucrainene, fenomenul având loc doar prin sec. XIIIIV. Deci forma *Nestru* este anterioară variantei *Nistru*, care și-a găsit o mai largă răspândire, probabil, pe cale livrescă. De altfel, cunoscutul lingvist rus. O.N. Trubacev susține că modificările fonetice din structura hidronimelor noastre autohtone nu pot fi explicate decât în cadrul lingvistic traco-dacic (Этимологический словарь..., t. 5, f. 1-3). Or, unii și astăzi caută să demonstreze tocmai situația inversă, că numele de râuri în discuție, inclusiv *Danaster*, își datoresc actualele forme mediului slav.

Râul Nistru era cunoscut pe vremuri și cu denumirea *Tyras*; astfel îl numeau grecii antici. Ulterior, numele acesta a fost transmis și altor popoare, în ale căror limbi a suferit anumite transformări fonetice. Genovezii îi spuneau *Turlo*, arabii și neamurile turcice (cumani, pecenegii) – *Turla*. Și această denumire a fost preluată

de romanicii băștinași, fiind păstrată până astăzi în graiurile nistrene, în expresia *S-a dus pe Turlă în jos*, adică „s-a dus pe Nistru la vale”, „s-a dus pe apa sâmbetei”. Avem astfel o altă dovadă toponimică în sprijinul vechimii, caracterului autohton și succesiv al vieții romanicilor în această zonă (Eremia 1981, 19-20).

Hidronimului *Prut* până în prezent nu i s-a dat o explicație etimologică plauzibilă. Rămân, deocamdată controversate și insuficient motivate versiunile: gr. *porata* „vad”, gr. *pyretos* (*puretos*) „zbuțiat”, iran. (avest.) *prtū* „vad” ș.a. Un radical geto-dacic *proth-* „pârâu”, „râu” de origine indo-europeană e de presupus la baza acestui hidronim.

Majoritatea oiconimicelor preistorice au dispărut, aceasta fie pentru că au fost înlocuite cu alte nume, fie pentru că au dispărut înseși localitățile respective. După cum s-a menționat deja, străvechile așezări traco-dace au dispărut în urma războaielor, invaziilor și devastărilor ce au avut loc aproape fără întrerupere câteva secole la rând (sec. III-VII). Părăsite de băștinași, care în vremurile de restriște se retrăgeau în locurile ferite de năvălirea nomazilor (în munți, pe văi adânci, în codri), ele au fost devastate și distruse, uitându-li-se în cele din urmă și numele. Pe locul așezărilor de altădată sau în vecinătatea lor au luat ființă, cu timpul, noi orașe și sate, cărora li s-au dat și noi denumiri. Astfel, *Drobeta* a fost înlocuită cu *Turnu-Severin* (astăzi *Drobeta Turnu-Severin*), *Napoca* cu *Cluj* (astăzi *Cluj-Napoca*), *Sarmizegetusa* cu *Grădiște* (astăzi *Sarmizegetusa*), *Apulum* cu *Alba-Iulia*, *Porolissum* cu *Moigrad* ș.a. Asemenea substituirii de nume au avut loc și în restul teritoriilor ocupate în trecut de romani: *Aquincum* – *Budapesta*, *Serdica* (*Cpedek*) – *Sofia*.

Substratului traco-dacic aparțin, credem, și următoarele macrotoponime din cuprinsul spațiului danubiano-pontico-pruto-nistrean: *Pontus Euxinos*, denumirea antică a Mării Negre (gr. *exi-* < traco-dac. *axi-* / *exi-* „negru”; cf. antic. *Axiopa* “apă neagră”, transformat de greci în *Axiopolis* și tradus de slavi în *Cernavoda* și apoi de turci în *Kara Su*); *Tyras*, denumirea antică a Nistrului (*ter-* / *tir-* “limpede”; cf. lituan. *tiras* “curat; limpede”; *Smil*, vechea denumire a orașului Ismail, și *Smila*, afluent al Bîrladului ((*s*)*me-* / (*s*)*mi-* “bun; frumos”; cf. gr. *smilos*, *meilios* “bunuri; daruri”, “zestre”; lituan. *smilus* “bun; plăcut”; *Vilia*, afluent pe stînga al Prutului (*vel-* / *vil-* “a coti, a șerpui”; cf. radicalul *vil-* din rus. *вьюль* “a oscila; a coti”, *извилистый* “cotit, șerpuit”, hidr. lituan. *Vilia*, explicat prin “rîu cotit, șerpuit”, al c. ăruia derivat este *Vilnius*). Numele topice *Tyras*, *Smil* (*Smila*), *Vilia* vizează o străveche comunitate sau, altfel zis, o înrudire, o apropiere lingvistică traco-balto-slavă.

Originea toponimelor antice, precum și vechimea toponimelor românești din stînga Prutului urmează a fi stabilită și precizată încă, după cum se impune a fi studiată, în genere, problema vechimii romanicilor pe acest teritoriu, pentru că teoria migraționistă și cea a descălecatului legendar, susținută și promovată cu insistență până nu demult de pseudoistorici, nu rezistă nici celei mai elementare critici. Vechimea și continuitatea romanității în spațiul carpatonistrean urmează a fi demonstrată, sub toate aspectele problemei, pe bază de noi surse istorice și cu aplicarea celor mai riguroase metode științifice.

BIBLIOGRAFIE:

Cezar: *De bello Galico*, VI, cap. 25.

Cihodaru, C. 1973: *Sensul unor hidronime, toponime și onomastice daco-getice*, Analele Universității "Al. I. Cuza" Istorie, t. XIX, s. III-a, f.1, Ia și.

Dauzat, A. 1971: *La toponymie française*. Paris.

Drăganu, N. 1933: *Românii în veacurile LX-XIV pe baza toponimiei și onomasticii*, București.

Eremia, A. 1981: *Graiul pământului*. Chișinău, 1981.

Frățilă, V. 2002: *Studii de toponimie și dialectologie*, Timișoara.

Istoria limbii române 1969: vol. II, București.

Ivănescu, G. 1958: *Origine pré-indo-européenne des noms du Danube*, Contributions onomastiques, București, p. 125-136.

Pârvan, V.: *Considerații asupra unor nume de râuri daco-scitice*, AAR. Ist. Seria III, p. 1-31.

Poghirc, C. 1974: *L' Hydronimie Roumaine*, Linguistique Balkanique, III, Sofia, p. 36-47.

Ptolemeu: *Geografia*, III.

Strabo 1964: *Geografia*, Izvoarele privind istoria României, I, București, p. 238-239.

Соболевский, А. И. 1927: *Русско-скифские этюды*, ИОРЯС, t. 27 с. 252, 265, 275.

Этимологический словарь славянских языков. Праславянский лексический фонд. Ред. О.Н. Трубачев. Moscova, t. 5, f. 1-3.